

İBN SÎNÂ'DA NEDENSELLİK
VE
İNSAN HÜRRİYETİ

Sümeyye ŞEN

Eskiyesi Yayınları: 159

İBN SÎNÂ'DA NEDENSELLİK VE İNSAN HÜRRİYETİ

Sümeyye ŞEN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Mart 2023

ISBN: 978-625-7673-71-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İBN SÎNÂ'DA NEDENSELLİK
VE
İNSAN HÜRRİYETİ

Sümeyye ŞEN

Ankara 2023

Sümeyye ŞEN

1996 yılında Çorum'un Alaca ilçesinde doğdu. İlkul, ortaokul ve lise eğitimini Samsun'da tamamladı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2019 yılında mezun oldu ve aynı yıl yüksek lisans eğitimine başladı. 2020 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne İslâm Felsefesi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2022 yılında "İbn Sînâ'da Nedensellik ve İnsan Hürriyeti İlişkisi" adlı çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. Halihazırda Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Felsefesi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevliliğine ve doktora eğitimine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ	9
Araştırmanın Problemi ve Önemi	9
Araştırmanın Yöntemi	10
Literatür Değerlendirmesi	12

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN SİNÂ'DA NEDENSELLİK	17
1. Neden Kavramı ve Neden Fikrinin Felsefî Serüveni	17
2. İbn Sînâ'da Dört Neden	25
2.1. Maddî Neden	27
2.2. Sûrî Neden	30
2.3. Fâil Neden	33
2.4. Gâye Neden	42
3. Nedenler Arası İlişkiler	45
3.1. Fâil ve Gâye Neden İlişkisi	46
3.2. Maddî ve Sûri Neden İlişkisi	48
3.3. Dört Nedenin Şeylerdeki Tertîbi	50
4. Nedenlerin Sınıflandırılması	52
4.1. Dâhilî-Hâricî Nedenler Ayrımı	52
4.2. Varlığın Nedenleri-Mâhiyetin Nedenleri Ayrımı	54
5. Neden-Nedenli İlişkisi: Nedensellik	57
6. Talih ve Rastlantı	64
7. İnayet ve Kötülük	71

İKİNCİ BÖLÜM

İBN SİNÂ'DA İNSAN HÜRRİYETİ	77
1. İnsanın Nedenleri ve Mâhiyeti	78
2. İnsan Eylemlerinin Nedenleri ve Mâhiyeti	83
3. İnsanın Sûrî Nedeninin Eylem Sürecindeki Rolü	87

3.1. Eylem Süreci -----	88
3.1.1. Eylemin Mâhiyetinin Zihinde Hazırlanması: İdrak -----	89
3.1.1.2. Maddî Nedenin Zihinde Devre Dışı Bırakılması: Hayâlî İdrak-----	95
3.1.1.3. Manaların İdraki: Vehmî İdrak-----	99
3.1.1.4. Eyleme Yönelik Makul Önergelerin Oluşumu: Aklî İdrak-----	105
3.1.1.4.1. Nazarî Aklın İdraki -----	108
3.1.1.4.2. Amelî Aklın İdrâki -----	117
3.1.2. Eylemin Gâye Nedeninin Hazırlanması: İştîyâk---	123
3.1.3. Nedensel Sürece Geçiş: Kesin İrade (İcmâ')-----	127
3.1.4. Yakın Fâilin Harekete Geçişi: Organların Hareketi	136
4. İnsanın Maddî Nedeninin Eylem Sürecindeki Rolü -----	142
4.1. Kuvve, İmkân ve Maddî Neden -----	142
4.2. Mizaç-----	145
4.2.1. Mizaç Türleri -----	146
4.2.2. İnsan Mizacının Oluşumu -----	149
4.2.3. Mizaç ve Bireyselleşme-----	151
4.2.4.1. Dış Faktörler-----	155
4.2.4.2. İç Faktörler -----	158
4.3. Mizacın Eylem Sürecindeki Rolü -----	160
4.3.1. İdrak Sürecinde Mizaç-----	161
4.3.2. İştîyâk Sürecinde Mizaç-----	167
4.4. Mizaç ile Ahlâkın Değişim İmkânı-----	169
5. Öze Dönüş ve Özgürlük -----	174
SONUÇ -----	183
KAYNAKÇA -----	189

ÖN SÖZ

“Nedensellik yasalarına göre işleyen bir düzende insan, eylemlerine yönelik özgür seçimlerde bulunabilir mi?” sorusu öteden beri düşünce tarihinin zorlayıcı sorularından biri olmakla birlikte halen güncelliğini koruyan bir problemdir. Ontolojik, etik ve teolojik açılardan yüzyıllardır tartışılmakta olan insan hürriyeti sorunu günümüzde sosyoloji, nörobilim gibi alanların da gündemindedir. Söz konusu probleme yönelik yaklaşımlar genellikle, a. nedensel bir düzende insanın hür olamayacağı, b. insan hürriyetine yer açılması için nedenselliğin reddedilmesi gerektiği ve c. nedensel bir sistem içerisinde de insan hürriyetinin mümkün olduğu şeklinde üç farklı görüş etrafında toplanır.

Bu çalışmada amaçlanan nedensellik ve insan hürriyeti ilişkisini İbn Sînâ'nın felsefî sistemi içerisinde incelemektir. Bu amaçla konu, Tanrı'nın bilgisi ve iradesi odaklı yaklaşımdan ziyade insan mâhiyetini merkeze alan tümevarımsal bir yöntemle ele alınmıştır. Çalışma iki ana bölüme ayrılmış, birinci bölümde İbn Sînâ'nın nedensellik anlayışı ortaya konularak meselenin altyapısı oluşturulmuş, ikinci bölümde ise İbn Sînâ düşüncesinde insan hürriyeti problemi nedensel arka plan hesaba katılarak ele alınmıştır.

Şüphesiz ki her çalışma büyük bir emeğin ürünüdür. Bu süreçte yanımda olup desteklerini esirgemeyen, tüm öğrenim hayatım boyunca bana yol gösteren kıymetli hocalarıma teşekkür boynumun borcudur. Çalışmama katkılarından dolayı Prof. Dr. Gürbüz Deniz, Prof. Dr. Hüseyin Karaman, Prof. Dr. Muammer İskenderoğlu, Doç. Dr. Mehmet Zahit Tiryaki, Dr. Öğr. Üyesi Enver Şahin'e, meslektaşlarım Arş. Gör. İrfan Karadeniz, Arş. Gör. Rümeyza Taşkin ve Arş. Gör. Ömer Faruk Kara-

köse'ye şükranlarımı sunuyorum. Elbette beni bu günlere eriş-tiren, eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan biricik aileme de sonsuz minnettarlığımı ifade etmem gerekir.

Sümeyye ŞEN
Şubat 2023-Ankara